

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد بهشهر

دانشکده علوم انسانی گروه حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A) رشته حقوق خصوصی

بررسی شرط عدالت در ازدواج مجدد از منظر فقه امامیه و حقوق ایران

استاد راهنما:

دکتر علیرضا نصیری خلیلی

دانشجو:

سیده فاطمه کریمی

تابستان ۱۳۹۹

تقدیم به

پروردگام که بزرگترین امید و یاورم در لحظه لحظه زندگیست.
دریای بی کران فداکاری و عشق که وجودم برایش همه رنج بود و وجودش برایم همه مهر او که شکوفاتر
از بهار، نهال تنم را پر از شکوفه کرد و با باران عاطفه‌هایش اندوه‌های قلبم را زدود و مرهمی از ناز و
نوازش بر زخم‌های زندگی‌ام نهاد.

تقدیم به پدرم، مادرم و همسرم

استوارترین پشتوانه‌های زندگی‌ام که همواره چتر محبتشان بر سرم بوده. آنها که نمی دانم از بزرگی‌شان
بگویم یا سخاوت، سکوت، مهربانی.

سپاس‌گزاری

پژوهش حاضر نتیجه تلاش و مساعدت های بیدریغ و بسیار وسیع و همه جانبه ای است که با بهره گیری از رهنمودها و تجارب و سوابق علمی استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر علیرضا نصیری خلیلی حاصل شده است ضمن قدردانی ویژه از راهنمائیهای ارزنده و بیدریغ این بزرگوار از سایر اساتید محترم که در این دوره از محضرشان کسب علم نموده ام تشکر می نمایم.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱ ..... چکیده

فصل اول: کلیات تحقیق

۳ ..... مقدمه

۴ ..... بیان مسأله

۶ ..... اهمیت و ضرورت تحقیق

۷ ..... پیشینه تحقیق

۸ ..... اهداف تحقیق

۸ ..... هدف کلی

۸ ..... اهداف فرعی

۹ ..... سؤالات تحقیق

۹ ..... فرضیه های تحقیق

۹ ..... نوآوری تحقیق

۹ ..... روش تحقیق

۱۰ ..... ساختار تحقیق

فصل دوم: مفاهیم و مبانی تحقیق

۱۲ ..... مبحث اول: مفاهیم ازدواج، ازدواج مجدد، شرط عدالت

۱۲ ..... گفتار اول: مفهوم ازدواج

۱۳ ..... گفتار دوم: مفهوم مجدد

۱۴ ..... گفتار سوم: مفهوم ازدواج مجدد

۱۷ ..... گفتار چهارم: مفهوم شرط

۱۷ ..... بند اول: مفهوم لغوی شرط

- بند دوم: مفهوم اصطلاحی شرط ۱۷
- بند سوم: مفهوم فقهی شرط ۱۸
- بند چهارم: اقسام شرط ۲۰
- گفتار پنجم: مفهوم عدالت در ازواج مجدد ۲۱
- بند اول: مفهوم لغوی و اصطلاحی عدالت ۲۱
- بند دوم: مفهوم عدالت در ازدواج مجدد ۲۱
- گفتار ششم: موارد ضرورت شرط عدالت و ضمانت اجرای آن ۲۲

فصل سوم: جایگاه ازدواج مجدد در فقه و حقوق ایران

- مبحث اول: پیشینه تعدد زوجات ۲۶
- گفتار اول: تعدد زوجات در قبل از اسلام ۲۶
- گفتار دوم: تعدد زوجات در بعد از اسلام ۲۷
- مبحث دوم: تعدد زوجات در فقه ۳۰
- گفتار اول: دیدگاه‌های مرتبط با تعدد زوجات ۳۱
- گفتار دوم: ادله جواز چندهمسری در اسلام ۳۶
- بند اول: آیات ۳۶
- بند دوم: روایات ۳۸
- بند سوم: سیره ۴۰
- مبحث سوم: جایگاه چندهمسری در نظام حقوقی ایران ۴۰
- گفتار اول: تعدد زوجات در قانون ایران ۴۰
- گفتار دوم: تعدد زوجات در قانون مصوب سال ۱۳۱۳ ..... ۴۰
- گفتار سوم: تعدد زوجات در قانون مصوب سال ۱۳۴۶ و ۱۳۵۳ ..... ۴۱
- بند اول: تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده سال ۱۳۴۶ ..... ۴۱
- بند دوم: قانون حمایت خانواده سال ۱۳۵۳ ..... ۴۲
- بند سوم: تعدد زوجات در وضعیت کنونی ۴۳

۴۴	بند چهارم: قانون حمایت از خانواده.....
۴۶	مبحث چهارم: آثار و احکام چندهمسری.....
۴۷	گفتار اول: حق همخوابگی.....
۴۹	گفتار دوم: ارث زوجات.....
۵۰	گفتار سوم: تحریم همسر پنجم.....
۵۱	مبحث پنجم: دیدگاه فقهی و حقوقی شرط عدم تزویج مجدد.....
۵۳	گفتار اول: نظریه بطلان شرط.....
۵۳	گفتار دوم: ادله نظریه بطلان.....
۵۴	بند اول: آیات.....
۵۵	بند دوم: روایات.....
۵۷	بند سوم: اجماع و شهرت.....
۵۸	گفتار سوم: آثار نظریه بطلان.....
۵۸	بند اول: باطل و مبطل.....
۵۹	بند دوم: باطل و غیرمبطل.....
۵۹	مبحث ششم: نظریه صحت شرط.....
۵۹	گفتار اول: ادله نظریه صحت شرط.....
۶۰	بند اول: قاعده صحت و لزوم وفای به شرط.....
۶۰	بند دوم: روایات.....
۶۱	گفتار دوم: اشکالات نظریه صحت شرط.....
۶۱	بند اول: اشکال صدور.....
۶۱	بند دوم: اشکال دلایلی.....
۶۲	مبحث هفتم: آثار نظریه صحت شرط.....
۶۲	گفتار اول: بدون اثر تکلیفی و وضعی.....
۶۲	بند اول: دارای اثر تکلیفی.....
۶۳	بند دوم: دارای اثر وضعی.....

- گفتار دوم: نظریه تفصیلی شرط ۶۴
- مبحث هشتم: ضمانت اجرایی شرط عدم تزویج مجدد ۶۶
- مبحث نهم: شروط ازدواج مجدد ۶۸
- گفتار اول: شرط عدالت ۶۸
- گفتار دوم: شرط رضایت همسر ۶۹
- گفتار سوم: تمکین مالی ۶۹
- گفتار چهارم: توانایی جسمی ۷۰
- مبحث نهم: ادله مخالفان تعدد زوجات در فقه و اسلام ۷۰
- گفتار اول: ناروایی چندهمسری برای زن ۷۱
- گفتار دوم: محدودیت تعدد زوجات به موجب شروط ضمن عقد ۷۱
- گفتار سوم: دیدگاه فقهی و حقوقی در زمینه شرط ترک ازدواج مجدد ۷۲
- بند اول: تحلیل فقهی ۷۳
- بند دوم: عدم مغایرت این شرط با کتاب و سنت از نقطه نظر فقهی ۷۶
- مبحث دهم: آثار سوء اجتماعی و خانوادگی چندهمسری ۷۸
- گفتار اول: تعدد زوجات خلاف ناموس طبیعت ۷۹
- گفتار دوم: دامن زدن به هوسرانی مردان ۸۰
- گفتار سوم: ظالمانه بودن تعدد زوجات ۸۱
- گفتار چهارم: ممانعت از گرایش زنان به اسلام ۸۲
- گفتار پنجم: ایجاد اختلاف در خانواده ۸۲
- گفتار ششم: زیاده خواهی مردان ۸۳

فصل چهارم: شرط عدالت در ازدواج مجدد

- مبحث اول: جایگاه شرط عدالت ۸۶
- مبحث دوم: شرط عدالت در ازدواج مجدد در قوانین موضوعه‌ی ایران ۸۸
- گفتار اول: قانون ۸۸

۹۰	گفتار دوم: قانون حمایت خانواده.....
۹۴	گفتار سوم: مقام احرازکننده اجرای عدالت.....
۹۵	بند اول: توسط مرد.....
۹۷	بند دوم: توسط زن.....
۹۸	بند سوم: توسط دادگاه.....
۱۰۰	گفتار چهارم: ملاک تشخیص ظلم و عدل در حقوق.....
۱۰۰	بند اول: ملاک عرف.....
۱۰۲	بند دوم: ملاک عقل.....
۱۰۴	مبحث سوم: آثار و ضمانت اجرای فقدان شرط عدالت.....
۱۰۵	گفتار اول: آثار فقدان عدالت هنگام انعقاد عقد ازدواج مجدد.....
۱۰۷	گفتار دوم: عدم اجرای عدالت پس از ازدواج مجدد.....
۱۱۰	نتیجه‌گیری.....
۱۱۳	پیشنهادها.....
۱۱۴	منابع.....

چکیده

پدیده چندهمسری یا تعدد زوجات از موضوعات دیرپا و تاریخی جوامع بشری می‌باشد و در ادوار گذشته به علل مختلف میان اقوام و جوامع رواج داشته است و از منظر فقه و حقوق ازدواج مجدد مشروع و مجاز می‌باشد البته این تجویز با شروطی مقید شده است موضوع مزبور برای نظام حقوقی ایران نیز چالش برانگیز بوده و در قبال آن اتخاذ موضع نموده است. نخستین قانون مدنی ایران که اشاراتی نیز به حقوق خانواده داشت و تأمل در این شروط به ویژه شرط عدالت از منظر فقه و حقوق هدف اصلی این تحقیق می‌باشد. لذا در این پایان‌نامه کنکاش درباره شرط عدالت یا تأمل بیشتری صورت گیرد. تحقیق مذکور مبتنی بر روش توصیفی و تحلیلی می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که از نظر قواعد فقهی و حقوقی، از آنجا که عدالت یکی از شرایط اساسی صحت ازدواج مجدد می‌باشد فقدان آن در هنگام انعقاد چنین عقدی باید موجب بطلان شود. البته بطلان یک نوع ضمانت شدید محسوب می‌گردد که از نظر منطق حقوقی قابل توجیه است اما با توجه به ویژگی عقد نکاح و جنبه‌های اخلاقی و اجتماعی مسائل خانوادگی و آثار و تبعات بسیار مهم و حساس آن شاید بتوان گفت برای جلوگیری از مفاسد و آثار سوء اجتماعی آن بطلان ازدواج دوم از سویی با انصاف و از سوی دیگر با رعایت حقوق افرادی ذینفع مانند همسر دوم و احیاناً فرزندان ناشی از چنین ازدواجی سازگار نیست و لذا برای رعایت حق همسر اول و از طرفی داشتن ضمانت اجراء درخصوص عدم عدالت می‌توان راه‌حل‌های دیگری را که تا حدودی انعطاف‌پذیرتر است.

کلید واژه: ازدواج مجدد، چند همسری، عدالت، فقه امامیه، حقوق مدنی.

فصل اول

کلیات تحقیق

پدیده چندهمسری یا تعدد زوجات از موضوعات دیرپا و تاریخی جوامع بشری می‌باشد و در ادوار گذشته به علل مختلف میان اقوام و جوامع رواج داشته است و شاید مهم‌ترین دلیل در این خصوص، اشتغال مردان به جنگ و شکار و بالا بودن ضریب مرگ و میر مردان در عرصه‌های مزبور و فزونی زنان بر مردان باشد. بنابراین، اینکه عده‌ای تصور می‌کنند اسلام مبتکر تعدد زوجات بوده، ادعای درستی نیست و تاریخ نشان می‌دهد که چند زنی و اختیار همسر دوم، قبل از اسلام هم میان ملل گوناگون اعم از یهودی، ایرانی و اعراب شایع بوده است.^۱

اسلام چند زنی را لغو نکرد بلکه آن را تحدید و تقیید نمود و برای آن حداکثری تعیین کرد که چهارتاست و نیز اسلام برای حمایت از زن و جلوگیری از سوءاستفاده‌هایی که از نظام چند زنی می‌شد، حدود و قیودی برای آن مقرر داشت.^۲ تعدد زوجات و ازدواج مجدد از منظر شارع مقدس با لحاظ عدالت از طرف مرد تقید یافته و از منظر حقوق‌دانان کشورهای مسلمان از آنجا که اجرا یا عدم اجرای عدالت در خانواده بازتاب اجتماعی دارد لذا نظام‌های حقوقی و قضایی کشورهای مسلمان به دلیل فوق و دلایل دیگر در این موضوع دخالت نموده و اباحه تعدد زوجات را مقید و محدود نموده‌اند.

عدالت در مرد به‌عنوان شرط جواز ازدواج مجدد به این معناست که چنین مردی رفتار تبعیض‌آمیزی میان زنان یا حتی میان فرزندان آنها نداشته باشد. «عدالت عالی‌ترین فضیلت انسانی است، شرط عدالت، یعنی شرط واجد بودن عالی‌ترین نیروی اخلاقی، با توجه به این‌که معمولاً احساسات مرد نسبت به همه‌ی زن‌ها یکسان و در یک درجه نیست، رعایت عدالت و پرهیز از تبعیض میان زنان یکی از مشکل‌ترین وظایف به‌شمار می‌رود».^۳ در این میان شرط رعایت عدالت از طرف زوج در میان زوجات از اهمیت و برجستگی بالایی برخوردار است. لذا در این پایان‌نامه کنکاش درباره شرط عدالت یا تأمل بیشتری صورت گیرد.

۱. کریستیان، آندرسن، (۱۳۷۵)، ایران در زمان ساسانیان، تهران، انتشارات آفرینه، ص ۱۲۰.

۲. صفایی، حسین و امامی، اسدالله، (۱۳۸۱)، مختصر حقوق خانواده، تهران، میزان، ص ۲۵.

۳. مطهری، مرتضی، (۱۳۵۷)، حقوق زن در اسلام، تهران، انتشارات صدرا، ص ۴۲۱.

بیان مسأله

اصل مشروعیت تعدد زوجات تا چهار زن از قواعد مسلم اسلامی است و آیه شریفه ۳ از سوره مبارکه نساء^۱ مؤید این نظر است که شارع مقرر می‌دارد: می‌توانید از زنانی که پاک و خوب می‌دانید تا چهار زن بگیرید ولی اگر خوف آن را دارید که بین آن‌ها به عدالت رفتار نکنید به یکی اکتفا کنید، که این امر یعنی اکتفا به یک زن نزدیک‌تر است به این که از عدالت دور نیفتید و بر زن‌ها ظلم نکنید. منظور از اجرای عدالت، جنبه بیرونی آن یعنی همان اجرای عدالت در نفقه و حقوق واجبه است و گرنه تساوی در تمایل قلبی و محبت باطنی، امری است که امکان‌پذیر نیست و از انسان خواسته نشده است در آیه ۲ از سوره نساء، فرمان به پاسداری از اموال یتیمان و رعایت عدالت در حفظ اموال آنان شده است. سپس خداوند در این آیه، توصیه به ازدواج با زنان دیگر تا چهار همسر را نتیجه ترس از عدم اجرای عدالت میان یتیمان قرار داده است. در آیه ۱۲۹ سوره نساء، مشروعیت چندهمسری، پیش‌فرض انگاشته شده و سخن در رعایت شرط عدالت میان همسران است. قرآن کریم در این آیه رعایت کامل عدالت را فوق استطاعت مرد دانسته، ولی از او می‌خواهد که در حد توان در اجرای عدالت بکوشد. باز در آیه ۲۳ سوره نساء، جمع میان دو خواهر در ازدواج تحریم شده است. این آیه نیز دلالت التزامی بر مشروعیت تعدد

۱. سوره نساء، آیه «وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ۚ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا» «و اگر بترسید که مبدا درباره یتیمان (ازدواج با دختران یتیم) مراعات عدل نکنید پس آن کس از زنان را به نکاح خود درآید که شما را نیکو (و مناسب با عدالت) است: دو یا سه یا چهار (نه بیشتر) و اگر بترسید که (چون زنان متعدّد بگیرید) راه عدالت نپیموده و به آنها ستم می‌کنید پس تنها یک زن اختیار کنید و یا چنانچه کنیزی دارید به آن اکتفا کنید، که این نزدیکتر به عدالت و ترک ستمکاری است».

۲. سوره نساء، آیه ۲ «وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا» «اموال یتیمان را [پس از رشدشان] به آنان بدهید، و [اموال] پست و بی ارزش [خود] را با [اموال] مرغوب و با ارزش [آنان] عوض نکنید؛ و اموالشان را با ضمیمه کردن به اموال خود نخورید؛ زیرا آن گناهی بزرگ است».

۳. سوره نساء، آیه ۵: «وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمَعْلَقَةِ ۚ وَإِنْ تَصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا» «و شما هر چند حریص [بر عدالت] باشید، هرگز نمی‌توانید [از نظر علاقه و میل قلبی] میان زن‌ها [بی‌بی‌بی که در عقد خود دارید] عدالت ورزید، پس تمایل خود را به طور کامل متوجه یک طرف ننمایید تا دیگری را به صورت زنی سرگردان و با تکلیف رها کنید. و اگر توافق و سازش نمایید و تقوا را [در محیط خانواده] رعایت کنید [مورد آموزش قرار می‌گیرید]؛ زیرا خدا همواره بسیار آمرزنده و مهربان است».

۴. سوره نساء، آیه ۲۳: «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَانِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ ۗ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا» [ازدواج با این زنان] بر شما حرام شده است: مادرانتان، و دخترانتان، و خواهرانتان، و عمه‌هایتان، و خاله‌هایتان، و دختران برادر، و دختران خواهر، و مادرانی که شما را شیر داده‌اند، و خواهران رضاعی شما، و مادران همسرانتان، و دختران همسرانتان که در دامان شمایند [و تحت سرپرستی شما پرورش یافته‌اند، البته] از آن همسرانی که با آنان آمیزش داشته‌اید، و اگر آمیزش نداشته‌اید، بر شما گناهی نیست [که مادرشان را رها کرده با آنان ازدواج کنید]، و [نیز] همسران پسرانتان که از

زوجات دارد؛ زیرا در فرض نامشروع بودن آن، حکم به حرمت ازدواج با دو خواهر در یک‌زمان، لغو خواهد بود. این آیات نیز حداقل دلالت بر مشروعیت تعدد زوجات برای پیامبر (ص) می‌نماید.^۱ در کشور تونس تعدد زوجات ممنوع بوده و اقدام به آن جرم تلقی می‌شود و ازدواج مجدد مجازات یک سال حبس و ۲۴۰/۰۰۰ فرانک جریمه یا یکی از آن دو را در پی دارد. و ازدواج دوم بدون انحلال ازدواج اول باطل است.^۲ در صورت ازدواج مجدد نیاز به تجویز دادگاه دارد ولی اگر بدون تجویز صورت گرفت باطل نیست. در قانون الجزایر به شرط رعایت عدالت مجاز است و نیازی برای مراجعه به دادگاه نیست ولی اگر شوهر به زن سابق یا لاحق خود دروغ گفته و وی را فریب داده باشد، وی حق رجوع به دادگاه و درخواست طلاق را دارد.^۳

موضوع مزبور برای نظام حقوقی ایران نیز چالش‌برانگیز بوده و در قبال آن اتخاذ موضع نموده است. نخستین قانون مدنی ایران که اشاراتی نیز به حقوق خانواده داشت؛ در سال ۱۳۱۷ تصویب شد و در ماده ۶ آن مرد مکلف شده بود که در صورت داشتن زن، عاقد و زن دوم خود را مطلع نماید. اما در قانون مدنی اصلی که در سال‌های ۱۳۱۰ و ۱۳۱۶ تصویب شد هر چند مرد آشکارا و صراحتاً نمی‌توانست ازدواج دوم نماید اما بر طبق مفهوم ماده ۹۰۰ که «فرض دو ارث ربع ترکه است: ۲- زوج یا زوجه‌ها در صورت فوت شوهر بدون اولاد» و نیز ماده ۱۰۴۱، «جمع بین دو خواهر ممنوع است» و ماده ۱۰۴۹، «هیچ‌کس نمی‌تواند دختر برادر زن و یا دختر خواهرزن خود را بگیرد مگر با اجازه زن خود» می‌توان قبول کرد که قانون مدنی ایران نیز مانند شرع تعدد زوجات را با شرایطی پذیرفته است. قانون حمایت از خانواده سال ۱۳۴۶ به‌منظور جلوگیری از سوءاستفاده مرد و محدود کردن چند زنی و حمایت از زن برای نخستین بار اجازه دادگاه در این خصوص را لازم شمرد^۴ و با تصویب ماده ۱۴ یک وجود نظارت قضایی برای اجرای عدالت تعیین و معلوم گردید.

نسل شما هستند [بر شما حرام شده است]. و هم چنین جمع میان دو خواهر [در یک زمان ممنوع است]، جز آنچه [پیش از اعلام این حکم] انجام گرفته باشد؛ زیرا خدا همواره بسیار آمرزنده و مهربان است».

۱. امامی، مسعود، (۱۳۹۲)، فلسفه تعدد زوجات، تهران، پژوهش نامه مطالعات اسلامی زنان و خانواده، سال اول، شماره اول، ۱۶۳-۱۲۹.

۲. حکیم پور، محمد، (۱۳۸۲)، حقوق زن در کشاکش سنت و تجدد، تهران، انتشارات نغمه نواندیش، ۲۲۰.

۳. صفایی، حسین و امامی، اسدالله، (۱۳۸۱)، مختصر حقوق خانواده، تهران، میزان، ص ۳۵.

۴. صفایی و امامی، مختصر حقوق خانواده، ص ۱۷۱.

از مطالب پیش گفته چنین برمی آید که از منظر فقه و حقوق ازدواج مجدد مشروع و مجاز می باشد البته این تجویز با شروطی مقید شده است و تأمل در این شروط به ویژه شرط عدالت از منظر فقه و حقوق هدف اصلی این پایان نامه می باشد. لذا در این پایان نامه کنکاش درباره شرط عدالت یا تأمل بیشتری صورت گیرد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

تک همسری طبیعی ترین و متعارف ترین شکل زناشویی است. اسلام مبتکر تعدد زوجات و چند همسری نبوده زیرا قرن ها پیش از اسلام در میان تمدن ها و اقوام های مختلف جهان وجود داشته و از سویی آن را به طور کلی با توجه به مصالحی نسخ ننموده بلکه برای حمایت از حقوق زن و جلوگیری از سوء استفاده ها و ظلم هایی که به نام تعدد زوجات از سوی مردان می شد شرایط و محدودیتی را وضع نمود^۱. با توجه به این که اصل در اسلام تک همسری است، در شرایط خاص و در موارد استثنایی آن هم با توجه به مصالح اجتماعی و در جهت استحکام بخشیدن به نهاد خانواده و جلوگیری از فروپاشی آن، ازدواج مجدد مجاز شناخته شده است. اصلاح اساسی که اسلام در زمینه تعدد زوجات به عمل آورد این بود که عدالت را شرط کرد و اجازه نداد به هیچ وجه تبعیضی میان زنان یا حتی میان فرزندان آن ها صورت بگیرد^۲. تعدد زوجات با این شرط اخلاقی به جای آن که وسیله ای برای تنوع طلبی و زن بارگی مرد واقع گردد در قالب انجام وظیفه و اجرای عدالت ظهور می کند. به همین علت کسانی که تعدد زوجات و ازدواج مجدد را وسیله تفنن و هوسرانی قرار داده اند در حقیقت از قانون اسلامی به عنوان یک ابزار بهانه ای برای عمل ناروا و هوس خود سود جستند که اجتماع، قانون و به عبارتی حکومت که حافظ و مجری عدالت در همه ابعاد آن است حق دارد چنین افرادی را مؤاخذه و مورد مجازات قرار دهد. اگرچه حقوق ایران درباره ازدواج مجدد در سال های اخیر دستخوش تحولات و دگرگونی هایی شده و در مجموع، تغییر قوانین در جهت محدود ساختن اختیار مرد بوده و اخلاق عمومی نیز مؤید چنین تغییری بوده است با وجود این، به نظر می رسد که قوانین موضوعه ای ما در این خصوص دارای نقص، اجمال و گاهی متعارض

^۱. اسدی، لیلاسادات، سادات مؤمن، رقیه، (۱۳۸۹)، ازدواج مجدد زوج به لحاظ نشوز زوجه و شرط وکالت در طلاق، مجله حقوق دادگستری،

دوره ۷۴، شماره ۷۲، ۹-۳۴.

^۲. امامی، فلسفه تعدد زوجات، ص ۱۶۲.

با حقوق اسلام می‌باشد.^۱ برای نمونه، قانون مدنی ایران اصولاً به دلایل مختلف به این امر نپرداخته و از قدرت اجرای عدالت به‌عنوان شرط تعدد زوجات سخنی نگفته و تنها برای نخستین بار قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۴۶ در ماده ۱۴ اجازه دادگاه را مبنی بر ازدواج مجدد منوط به احراز قدرت اجرای عدالت نموده است آن هم عدالتی که از یک‌سو مفهوم و حدود آن مجمل است و از سوی دیگر، ضمانت اجرای فقدان آن مشخص و مقرر نشده است. لذا در این تحقیق به بررسی شرط عدالت در ازدواج مجدد از منظر فقه و حقوق ایران خواهیم پرداخت.

پیشینه تحقیق

مطالعات و بررسی‌ها نشان می‌دهد که در خصوص موضوع بررسی فقهی و حقوقی شروط ازدواج با تأکید بر شرط عدالت، کم‌وبیش تحقیقات و تألیفاتی از طرف محققان و مؤسسات پژوهشی انجام گرفته هر چند که جامع نبوده و هر کدام نواقصی را دارد. با این همه در زیر به تعدادی از این منابع و تحقیقات مرتبط با موضوع پایان‌نامه حاضر، اشاراتی می‌شود:

۱- مبانی فقهی و حقوقی نظام تعدد زوجات در خانواده، این تحقیق در سال ۱۳۸۸ توسط حاج‌علی در دانشگاه الزهرا انجام گرفته است. ایشان در این تحقیق مدعی هستند که اصل در اسلام، دائمی بودن ازدواج و تک‌همسری می‌باشد و تزویج تعدد زوجات (چهار همسر دائمی) از سوی اسلام فقط تاکتیکی بوده در مقابل شیوع بی‌رویه چندهمسری در میان اعراب عصر جاهلیت و حال که ضرورت‌های اجتماعی چندهمسری از میان رفته پس باید با راه‌حل‌های قانونی پدیده چندهمسری را محدود نمود. نیازی به توضیح نیست که یافته‌ها و توصیه‌های ایشان قابل بحث بوده و با آموزه‌ها و احکام شرع مطابقت ندارد.

۲- مبانی نظری حقوق زوجین با تأکید بر نقش جنسیت در حق طلاق و تعدد زوجات، این تحقیق توسط مریچی در سال ۱۳۹۵ انجام گرفته و در فصلنامه علمی پژوهشی آیین حکمت در بهار ۱۳۹۵ چاپ شده است. ایشان در این تحقیق تعدد زوجات را به چالش کشیده و فطری بودن میل به تعدد زوجات را مردود و آن را عامل فروپاشی خانواده‌ها و موجبی برای دلهره و نگرانی دختران و زنان و در

۱. اسعدی، سیدحسین، (۱۳۸۷)، خانواده و حقوق آن، مشهد، به نشر، ص ۱۸۱.

نتیجه افزایش سن ازدواج می‌داند. در هر حال ایشان برخلاف تصریح شارع، نظری خوش به تعدد زوجات و ازدواج مجدد ندارد.

۳- ازدواج مجدد زوج به لحاظ نشوز زوجه و شرط وکالت در طلاق، این تحقیق در سال ۱۳۸۹ توسط اسدی و مؤمن در مجله حقوقی دادگستری به شماره ۷۲ انجام گرفته است. ایشان در این نوشتار بر رأی وحدت رویه شماره ۷۱۶ هیأت عمومی دیوان عالی کشور مبنی بر مانع بودن احراز نشوز زوجه برای اعمال وکالت وی در طلاق ایراداتی را عنوان نموده‌اند از جمله اینکه این رأی در اراده افراد ورود نموده است و این رأی اساس حکم را تکلیف زوجه به تمکین از زوج داشته است که منطقی نیست و در آخر اینکه موجب بلا تکلیفی زنی می‌شود که حاضر به زندگی با مرد نبوده و ازدواج مجدد مرد، راه بازگشت وی را به کلی سد می‌نماید.

۴- تعدد زوجات، این تحقیق توسط عبدی پور در سال ۱۳۸۷ انجام گرفته و در نشریه فقه و حقوق شماره ۲۱ به چاپ رسیده است. از منظر ایشان تعدد زوجات حکمی موقت، در صدر اسلام یا مختص به حالت ضرورت نیست و از احکام اولیه و دائمی شریعت اسلامی محسوب می‌شود و عدالت را در رفتار و برخورد با همسران و سادات در حقوق همسری، نفقه و امکانات زندگی و امور ارادی می‌داند. در موضوع دوست داشتن و محبت قلب مساوات واجب و مورد تکلیف نیست.

۵- تعدد زوجات، اصل یا استثناء (محدودیت‌های قانونی)، این اثر نیز در سال ۱۳۸۸ توسط مدبری انجام گرفته و در فصلنامه علامه به شماره ۲۵ چاپ شده است. ایشان در این نوشتار نظر شارع را درباره تعدد زوجات پذیرفته و شروط مندرج در قانون مدنی برای ازدواج مجدد را به تفصیل، تشریح نموده و با نظری مثبت به موضوع می‌نگرد.

اهداف تحقیق

هدف کلی

بررسی شرط عدالت در ازدواج مجدد از منظر فقه امامیه و حقوق ایران.

اهداف فرعی

۱- بررسی دیدگاه شارع اسلام در خصوص تعدد زوجات و ازدواج مجدد.

۲- بررسی شرط عدالت در تعدد زوجات و ازدواج مجدد از منظر شارع.

۳- بررسی شروطی تعدد زوجات و ازدواج مجدد در نظام حقوقی ایران.

سوالات تحقیق

۱- آیا شارع اسلام تعدد زوجات و ازدواج مجدد را تجویز نموده است؟

۲- شرط عدالت در تعدد زوجات و ازدواج مجدد از منظر شارع چه جایگاهی دارد؟

۳- نظام حقوقی ایران، با چه شروطی تعدد زوجات و ازدواج مجدد را مقید و محدود نموده است؟

فرضیه‌های تحقیق

۱- به نظر می‌رسد شارع اسلام تعدد زوجات و ازدواج مجدد را به شرط رعایت عدالت تجویز نموده است.

۲- به نظر می‌رسد شرط عدالت در تعدد زوجات و ازدواج مجدد از منظر شارع جایگاه برجسته‌ای دارد.

۳- به نظر می‌رسد نظام حقوقی ایران، تعدد زوجات و ازدواج مجدد را با شروطی مقید و محدود نموده است.

نوآوری تحقیق

با توجه به تحقیقات انجام شده در خصوص بررسی شرط عدالت در ازدواج مجدد از منظر فقه امامیه و حقوق ایران اطلاعات اندکی موجود است، از این رو تحقیق حاضر نو و بدیع و جنبه نوآوری دارد.

روش تحقیق

تحقیق مذکور مبتنی بر روش توصیفی و تحلیلی می‌باشد. بر اساس روش تحقیق کتابخانه‌ای، برای جمع‌آوری اطلاعات بعد از مآخذ شناسی و گردآوری منابع، با در نظر گرفتن اهداف، سوال‌ها، فرضیه‌های مورد نظر، منابع فقهی و حقوقی از ابزارهای فیش و فرم‌های مربوط به نکته برداری استفاده شد.

ساختار تحقیق

این تحقیق در چهار فصل تنظیم گردید به طوریکه در فصل اول به کلیات تحقیق اشاره شد. در فصل دوم نیز در خصوص مفاهیم و مبانی تحقیق مطالب گردآوری گردید. فصل سوم تحت عنوان حدود تمکین تنظیم گردید و فصل چهارم نیز تحت عنوان امور مالی و غیرمالی تمکین و در نهایت به نتیجه گیری و پیشنهادات پرداخته شد.

فصل دوم

مفاهیم و مبانی تحقیق